

'Tirant de Galba (Ag. iv, 2); i en bons encunyaments aforístics: «si és foll lo recomptador, sia savi l'oidor», «més val enamistat de savi que amistat de foll», «foll és qui que roltra poder, e pus foll qui-u atorga», en la «Compilació de Proverbis aràbics (c. al S. xiv) despullada en el DBal.

Ja en aquell període foll sofria forta concurrència, en el seu significat estricte, per part d'orat; després, en aquest sentit, va anar essent superat, en la llengua quotidiana, pel concurrent boig, en gran part del nostre domini lingüístic. Per al 'dement' solament el veiem, en qualitat de romanalla, en zones extremes: el «Còrrec del Salt de la fòl», que passa per un poble del Vallespir, serva la memòria del suïcidi d'una pobra dement (1960). En valencià és considerable la penetració del castellanisme loco, loca, però en algunes comarques, en un pla un poc més literari, encara foll és acceptable en la llengua viva: «la fama, per bona que siga, és folla o loca com la fortuna», MGadea (T. del Xè II, 50).

En llengua vulgar ha restat sobretot amb aplicacions secundàries, entorn de la idea de 'rabiós', 'dolent, verinós', i aplicat més sovint a animals i plantes que no a la gent: el gos foll és la concreció més generalitzada d'això; aplicat, en l'ús rural de tot el català oriental, i fins de tot el Princ., al ca atacat d'hidrofòbia. No es prengui, però, aquesta afirmació amb caràcter exclusiu, car també es refereix, en l'ús de la pagesia, a les persones atacades d'hidrofòbia: «en aquella masia va morir fòl una dona, mossegada d'un gos», Vidrà (1953); i encara més, amb el caràcter de ponderació més o menys exagerada, dient-ho de l'home dominat per una ira irresistible: «quan ho sapiga es posarà fòl», Illa de Tet (1960); o per una violència moral fora mida: «però si tornes com abans a rodar pels boscos com un llop, sense menjar ni beure, a riscos de devenir foll, insultant y molestant als que no t'han fet cap mal, allavors, garrotat com un Cristo y a clot de bast, te portaré hont no veuràs més el sol: t'ho juro!», MVayreda (Puny.1, cap. 23, p. 354).

Aplicat a vegetals, el sentit d'aquest adjectiu s'estén, des del matís objectiu de 'verinós', fins a d'altres de més atenuats: ceps (espècie fungosa) o, en general, bolets fòls 'bolets verinosos', Vallmanya de Canigó (1960); més tènue: 'coent, molt picant': «una ceba, posada en fresc, per folla que sia, es torna dolça», B. de la Trinxeria (Recorts d'un exc., 133); a l'Empordà és una dita popular comuna: «apa, a la presó de Siurana, a menjar sébas fòls!» (Siurana, 1958); «la mestressa nos féu tastar les botifarres y llangonisses del hostel, pebrades d'un pebre foll que 'ns escaldava la boca», Bosch de la Tri. (o. c., 287). En fi, particularment en ross., no és més que l'expressió de la idea de nom aplicat impròpiament a una espècie semblant, però distinta d'aquella a la qual el nom correspon en propietat, és a dir allò que en el Principat solem qualificar de 'bord' (menta borda, bruc bord): «la ginetterola és una mena de ginesta follas», Casafabre; «Ullal de la Figuera fòl», nom d'una font prop de Pesillà de la Ribera, que brolla prop d'una figuera

borda (1960).

La pronúncia històrica de foll era amb ò oberta, i aquesta és l'única que hem de considerar recomanable. Per més que la gent llegida barcelonina que no coneixia el mot per tradició oral, li hagin donat sobretot el timbre de o tancada, guiant-se vagament pel fet que els mots en -òll són nombrosos (genoll, fonoll, brolla, matoll, soroll, rostoll, embrolla, manoll, bedoll, toll, poll, etc.) i en -òll n'hi ha ben pocs; així J. M. de Sagarra el feia rimar amb soroll, i folla amb agenolla (Comte Arnau, pp. 28, 53); també a AMAlcover li donaven entenent que és fòl (BDLC x, 348), però és perquè a Mallorca és un mot d'ús quasi només literari, i l'afirmació d'AlcM, que la pron. en cat. or. i occid. és fòl, no deu tenir fonaments més sòlids que aquest, mentre que reconeix que té ò oberta en ross. i val., que són justament els dominis dialectals on el mot conserva fins avui considerable vigor en el nivell popular: ja Carles Ros (1767, p. 110) fa constar que té «o aguda» o sigui ò.

La pronúncia amb ò oberta no solament és constant i unànime en totes les altres llengües romàniques (it. fòlle, occità fòl, aranès hòl), sinó també: a) l'única possible en llatí segons la fonètica històrica de la ò; fins si, per un cas excepcional, hi hagués hagut ò, el llatí vulgar hauria reduït llavors LL a L; b) l'establerta per les rimes de BMetge; c) la que se sent en el Capcir i cat. occid. (BDC III, 121; VIII, 41) i que jo mateix vaig anotar a Vidrà, Illa, St. Joan la Cella, Vallmanya, Casafabre, Pesillà (excepció, Siurana d'Emp. i de la grafia sense accent en MGadea es pot deduir que ho pronunciava amb tancada, però aquestes excepcions es deuen haver de mirar com a efecte del mateix caràcter artificial que hem observat més amunt); d) la pronúncia popular en el Maresme per al poble de Palafoles és pertor palafòls (només alguns forasters ho diuen amb ó, incorrectament).

Que el cat. foll, amb els seus congèneres fr. i oc. fol, it. folle, és un mot d'origen llatí s'ha de mirar com un fet indubtable, i tothom hi ha estat d'acord.⁴ L'estructura fonètica del mot romànic ens condueix, forçosament i inevitablement, a partir d'una base FOLLIS, i aquest és un mot llatí corrent i ben conegut, que significa un sac buit, una bossa, una manxa en forma de sac (> cast. *fuella*), i sovint una pilota inflada i buida de dins. De fet ens consta, per glosses llatines de considerable antigor, que follis s'usà en la baixa època amb el sentit 'neci, va, boig': «*fatuus*: stultus, sine sensum, vanus, follis, mattus» [> it. *matto* 'boig', CGL VI, 439; «*morio est follis*», CGL VI, 711.

La idea bàsica és indiscutiblement la de la buidor o vacuitat del sac o bossa, buits de dins. I és sabut que es tractava ja d'una comparació o metàfora més o menys comuna en la literatura llatina, aplicada a la pilota, etc., com ens recorda el gran dramaturg castellà-mexicà Ruiz de Alarcón en la seva obra mestra *Las Paredes oyen*: «B.: y quando, una pierna rota, / brama un pobre jugador, / ver, al compás del dolor, / ir brincando la pelota! / J. El brazo queda gustoso, / si bien la pelota dió. / —B. Séneca la comparó / al